

Вальчук Г. В., Кухар Л. А.,
Хмельницький національний університет

ПРАГМАСТИЛИСТИЧНІ ФУНКЦІЇ СУБСТАНТИВНИХ КОМПОЗИТ

Стаття присвячена вивченню складних субстантивних одиниць, які є досить поширеними в усіх підсистемах сучасної німецької мови і відзначаються високим експресивно-стилістичним потенціалом та широким спектром комунікативно-дискурсивних характеристик. Автори досліджують прагмастилістичні функції субстантивних композитів. На прикладах продемонстровано стилістичні ефекти, які можуть виникати на основі контрасту композита з макроконтекстом або культурологічним фоном.

Ключові слова: субстантивні композити, експліцитна оцінка, опосередкована оцінка, міні– та макроконтекст.

Статья посвящена исследованию сложных субстантивных единиц, которые достаточно распространены во всех подсистемах немецкого языка, отличаются высоким экспрессивно-стилистическим потенциалом и широким спектром коммуникативно-дискурсивных характеристик. Авторы исследуют прагмастилистические функции субстантивных композитов. На примерах продемонстрированы стилистические эффекты, возникающие на основании контраста композита с макроконтекстом и культурологическим фоном.

Ключевые слова: субстантивные композиты, функция эксплицитной оценки, функция опосредованной (перлокутивной) оценки, мини-и макроконтекст.

The article is devoted to the study of complex substantive units which are widely used in all subsystems of the modern German language. They are characterized by high expressive and stylistic potential and wide spectrum of communicative and discourse features. The authors investigate pragmatic and stylistic functions of substantive composites. The examples are given to show stylistic effects which can appear on the basis of contrast of a composite and macrocontext or cultural background.

Key words: substantive composites, explicit evaluation function, indirect (perlocutive) evaluation function, mini- and macrocontext.

У роботах зі словотворення дослідниками німецької мови вивчено різні аспекти творення і функціонування структурно-складних субстантивних утворень. Увага вчених концентрувалася переважно на описі структурно-семантичних відносин між компонентами композита (О. Кубрякова, Г. Пауль, М. Степанова, В. Фляйшер, Є. Шендельс). Разом з тим теоретики словотворення і стилісти неодноразово звертали увагу на можливості виявлення стилістичної релевантності складних слів за рахунок взаємодії в них різних рівнів мови (Д. Герберг, Е. Різел, Д. Фаульзайт, В. Фляйшер).

У науковій літературі, присвяченій функціонуванню словотворчих продуктів у тексті, розглядаються такі аспекти: когезія, словотвір і декодування, обумовленість словотворчих моделей типом тексту. Ці аспекти пов'язані з ознаками текстуальності: когезією, можливістю декодування, інформативністю, ситуативною обумовленістю і інтертекстуальністю [4, с. 75].

В аналізі функцій стилістично маркованих композитів саме аспекти інформативності та сприйняття, а, отже, декодування та впливу на реципієнта є найбільш важливими. Оскільки інформативність пов'язана більшою мірою з семантикою, а вплив – з прагматикою, розрізняють семантико-стилістичні та прагмастилістичні функції.

До семантико-стилістичних функцій композит належать: узагальнення, компресія, створення підтексту. До прагматичних – функція експліцитної та опосередкованої оцінки.

Метою статті є розгляд та аналіз прагмастилістичних функцій субстантивних композитів.

З позицій прагматики субстантивні композити є складним і неоднозначним явищем. За Дж. Серлю, “мовний акт є, перш за все, актом референції” [5, с. 44]. У процесі мовлення, адресант реферує до ситуації. Композити позначають як фрагменти ситуації, так і цілі ситуації. Можна сказати, що вони володіють латентною предикативністю. У тексті присутня мотивація, що дозволяє розшифрувати значення за допомогою перифрази.

З іншого боку, з погляду виникнення мови, коротка (у формі одного слова) назва предмету (ситуації), що супроводжується додатковою характеристикою, не передбачає первинного формування в голові автора вислову розгорнутого відрізка тексту, що підлягає згортанню.

Використання стилістично маркованих композитів у публіцистичних текстах виконує, без сумніву, певну роль у формуванні ставлення читача до інформації, що повідомляється, а, отже, і в здійсненій мовленнєвій дії. У тексті такі слова не тільки виконують номінативну функцію, а й активно використовуються за рахунок оцінки денотата.

У деяких випадках оцінка виражається напряму, тобто є експліцитною. В першу чергу, це стосується вживання композитів, названих В. Фляйшером аугментативними [3, с. 124], а саме одиниць з першими компонентами *Hölle-, Mord-, Tod- Affe-, Bulle-, Hund-, Sau-, Herz(ens) -, Rekord-, Jahrhundert-*. У контекстах, що подаються нижче, дійсно реалізується позитивна або негативна оцінка. Так, наприклад, композит з першим компонентом *Herz-* означає найважливіший твір живопису: *Herzstück einer Wanderausstellung*. Композити *Jahrhundertwein, Jahrhundertbau* одержали експліцитну позитивну оцінку як із контексту, так і за рахунок використання компоненту *Jahrhundert-*. Композит *Mordbuben* з першим компонентом *Mord-* позначає бандитів. Перший компонент композита *Höllenfug (Höllen-)* дає негативну оцінку польоту.

Композити, названі В. Фляйшером визначаючими [3, с. 99-102], у текстових реалізаціях, в основному, однозначні з погляду позитивної або негативної оцінки. Так, композит *die Prachtbauten* містить позитивну оцінку архітектурних споруд, а композит *der Stargast* – високу оцінку особи. Окрім вказаних груп, однозначну пози-

тивну або негативну оцінку можуть реалізовувати композити з першими компонентами *Erfolg-, Ideal-, Jammer-, Horror-, Schreck-*. У наступних контекстах композити з першим компонентом *Erfolg-* означаютьвдалий період творчості (*Erfolgstakt*) і найвдаліші пісні (*Erfolgslieder*): *der FC St. Pauli wiegt sich hingegen im Erfolgstakt; Zuerst streng chronologisch sang Freddy Quinn seine Erfolgslieder nach ...*

Стадіон, що задовольняє як запити спортсменів, так і жителів міста та не порушує загальний архітектурний ансамбль, одержав у контексті найменування *Ideallandschaft: Man baute kein Stadion, sondern eine Ideallandschaft, ein Gesamtkunstwerk, in dem Stadt, Sport und Park in einsfielen*.

Перший компонент *Horror-* надає всьому композиту негативної оцінки *die Horrorzahlen*. Схоже значення має в наступному контексті композит “лякаюча ціна”: *... das Kartellamt hält vor allem den Abschreckungspreis von sieben Euro für bedenklich*.

В експліцитній оцінці окрім епітетів часто використовуються метафори. Так, смуга життєвих невдач за рахунок використання композита та його контекстуального оточення має метафоричне позначення “записки з долини горя”: *Notitzen aus dem Jammertal*. Вищий ступінь письменницької невдачі, а саме відсутність читачів, метафорично переосмислюється в контексті як “лякаючий привид”: *Schreckgespenst*. Найвдаліші номери програми називаються метафорично “ласими шматочками”: *... Programm-Leckerbissen*. Великий власник нерухомості називається в метафоричній перифразі “акулою нерухомості” *Immobilienhai*.

Ми розглянули випадки, коли позитивна або негативна оцінка задана вже на рівні мікроконтексту. Проте, як показують приклади, в текстових реалізаціях позитивне або негативне значення першого компоненту-епітета може за рахунок контексту отримати інший відтінок. Так, композити позитивної оцінки набувають в контексті іронічного тлумачення: *... dieses Paradedstück sozialistischen Städtebaus*. Композит *Computerteufel* акцентує увагу на таланті певної особи. Оцінку, закладену в композиті, можна визначити як позитивну, хоча семантика другого компоненту негативна.

Мовний вплив стилістично маркованих композит у багатьох випадках є опосередкованим. Поєднання двох компонентів композита спонукає читача до подальшого роздуму, викликає асоціації, думка автора не нав’язується, до висновків читач підводиться шляхом натяку, вказівки на можливий у даній конкретній ситуації хід думок.

Перлокутивна функція висловів у публіцистичних текстах полягає у здійсненні впливу на читача (переконання, роз’яснення, пояснення, допомоги в розумінні чого-небудь) за допомогою наданого повідомлення. У стилістично маркованих композитах часто з’являється додаткова образна інформація, кумулятивні додатки, що породжують асоціативні зв’язки та дають читачу свого роду поштовх у міркуваннях. Оцінка може бути представлена як конзеквент імплікації, тобто виводитися із взаємодії експлікованих у тексті антецедентів.

Комп’ютерну програму для перекладу з однієї мови на іншу називають *Textverschrottungsmaschine*. Цей композит містить метафору, яка дає негативну оцінку якості програми, проте висновки читач робить сам (текст, отриманий в результаті застосування програми, подібний купі металобрухту, отже, програма погана). Таким чином, оцінка виражається не прямо, а опосередковано.

Характеристика денотата може бути дана через метафоричний абометонімічний образ. Компонентами метафоричного композита можуть бути іменники, що належать до абсолютно різних понятійних сфер, і образ, що виникає за рахунок цього, є живішим і привертає увагу.

Так, композит *Baggerhändey* контексті: *Fingespitzenwerden zu Baggerhänden, die durchs Erdreich der Noten schaufeln. Akkordarbeit, das Hohelied der Mechanik* означає “руки піаніста”. Вони характеризуються через порівняння з ковшем екскаватора, а читачу залишається самому додумати, що малося на увазі, наприклад, сила чи глибина виконання, або лише фізіологічні дані про довжину пальців виконавця, які дають йому можливість брати недсяжні для інших ноти і акорди і т.д.

У композитах часто дається локальна характеристика денотатів. Конкретні фрагменти простору, реалізовані в одному з компонентів композита, виступають у ролі характеристики або символу другого компонента. Спектр логічних відносин між компонентами композита може бути надзвичайно різноманітний, що пояснює наявність у цій групі ряду згорнутих стилістичних фігур: метафор, метонімії, епітетів, перифраз, символів. У таких випадках має місце компресія інформації, яка може приймати форму синкретизму, тобто поєднання функцій.

Просторове поняття може бути власною назвою і вказувати на конкретне географічне місцезонаження. Частото такі композити виконують кумулятивну функцію. Оцінка виражається не прямо, а через співвідношення з конкретним локальним об’єктом. У наступному прикладі власна назва використовується як символ влади, метафорично перенесений у сферу управління грошовими потоками: *In Frankfurt-am-Main sitzt der Geldvatican*. Через співвідношення з Ватиканом підкреслюється незаперечність верховенства фінансистів у Франкфурті-на-Майні, тим самим однозначно дається характеристика як лідерам (не випадково носії мови називають Франкфурт-на-Майні *Mainhattan*, підкреслюючи цим значущість міста як фінансового центру Європи). Композит може бути перефразований як *“Ort, von welchem aus das Banksystem regiert wird”*. Проте, оцінка діяльності банкірів, які зосередили владу, подібну владі церкви, також неоднозначна, оскільки конотація “благоговіння” перед назвою столиці католицького світу переноситься за рахунок першого компоненту композита на гроші.

В одному із компонентів композита може бути присутня темпоральна характеристика: конкретна вказівка на епоху через введення власної назви або поняття, пов’язаного з певною епохою. Темпорально співвіднесеним компонентом композита реалізується неявна (символічна, алюзивна) вказівка на якийсь час чи епоху. Алюзія на час розділу Німеччини на дві держави, укладена в композиті *Koalitionarithmetik* дозволяє автору виразити негативну оцінку.

Функціональний аспект стилістично значимих композит потребує систематизації, так як проведений аналіз дозволив лише узагальнено вивести типові гіперфункції, які мають прагмастилістичний характер. У ході дослідження зафіксовані випадки як прямої, так і опосередкованої оцінки. Інвентар прагмастилістичних функцій

може бути суттєво розширений та більш детально структурований, оскільки в композитах інколи реалізуються такі функції як езотерична, енігматична, сугестивна та інші. Їх повний опис може становити предмет окремого дослідження.

Література:

1. Кубрякова Е. Типы языковых значений. Семантика производного слова. – М. : Наука, 1981. – 200 с.
2. Степанова М., Фляйшер В. Теоретические основы словообразования в немецком языке. – М. : Высшая школа, 1984. – 264 с.
3. Fleischer W. Stilistik der deutschen Gegenwartssprache / Hrsg. Von W. Fleischer; G. Michel; G. Starke. – Frankfurt-am-Main – Berlin – Bern – New York – Wien: Lang, 1993. – 341 S.
4. Schröder M. Wortbildungsprodukte im Text // Fleischer W., Barz I. Wortbildung der deutschen Gegenwartssprache. – Tübingen: Max Niemeyer, 1992. – 375 S.
5. Searle J.R. Sprechakte. Ein sprachphilosophischer Essay. – Frankfurt-am-Main : Suhrkamp, 1992. – 306 S.